

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-6-82-33>

УДК 821.161.2

Шевель Н.О.

Національний медичний університет імені О.О. Богомольця

ВИТОКИ ФОРМУВАННЯ МОДЕРНОГО СВІТОСПРИЙНЯТТЯ У ПОЕТИЧНОМУ ДОРОБКУ Г. ЧУПРИНКИ

Анотація. Специфіка української літератури кінця XIX – початку XX століття була зумовлена особливостями входження до європейського літературного процесу та відбивала неспокійну суспільно-політичну ситуацію. Взірцем такого митця представники угруповання «Українська хата» вважали Грицька Чупринку, тож доцільним є виокремлення та аналіз основних джерел формування модерного світосприйняття у творчості Грицька Чупринки та визначення особливостей їх вияву в поезії митця. Г. Чупринка захоплюється ідеями відродження української літератури на національній основі, але з творчим використанням осягів новітніх течій та напрямів у польській, французькій, російській літературах. Митець приймає культуротворчу концепцію «Української хати», орієнтовану на артистичну метафізику Ніцше, за якою життя зближується з мистецтвом. У філософсько-світоглядній та поетичній площині маємо у Г. Чупринки трансформовані висліди європейського модернізму, зокрема філософії А. Шопенгауера, М. Гартмана, суголосність образно-символічного світу з поезією Ш. Бодлера, П. Верлена.

Ключові слова: модернізм, символізм, індивідуалізм, модерне світосприйняття, антитеза.

Shevel Natalia

Bogomolets National Medical University

ORIGINS OF FORMATION OF MODERN WORLDVIEW IN THE POETIC WORK OF H. CHUPRYNKA

Summary. The specificity of Ukrainian literature of the late XIX – early XX centuries was due to the peculiarities of entering the European literary process and reflected the turbulent socio-political situation. Representatives of the group "Ukrainian House" ("Ukrainska khata") consider the task of such a modern artist to form a strong-spirited personality, capable of free choice of their own destiny and mental balance. Hrytsko Chuprynka was considered an example of such an artist, so it is advisable to identify and analyze the main sources of formation of modern worldview in the work of Hrytsko Chuprynka as well as to determine the features of their manifestation in the artist's poetry. The study of his creative work makes it possible to shed light on the peculiarities of the inner world, because the poet was by nature closed. H. Chuprynka's life path, in the spirit of the "philosophy of life", which considers creativity to be inherent in life, paradoxically combined dynamism and melancholy, sadness. Researchers consider H. Chuprynka to be nationally traditional in its updated-modern symbolism. He is fascinated by the ideas of the revival of Ukrainian literature on a national basis, but with the creative use of the insights of the latest trends and trends in Polish, French and Russian literature. The artist adopts the cultural concept of the "Ukrainian House" ("Ukrainska khata"), focused largely on Nietzsche's artistic metaphysics, which brings life closer to art. H. Chuprynka's creative work demonstrates the antagonism of "decay motives" and living motives. Characteristic of H. Chuprynka's work is the combination of beauty and death, good and evil. Like Baudelaire, beauty is an escape from unattractive reality, and heroic thanatos is a desire for self-knowledge. H. Chuprynka's desire to die, given the author's active life position, can be considered rather a byronic pose. Patriotism prevails in the work of H. Chuprynka during the struggle of Ukraine for liberation, because then the changes are felt by all talented writers of the early XX century. Therefore, in the philosophical worldview and poetic plane we have transformed the results of European modernism in H. Chuprynka, in particular the philosophies of F. Nietzsche, A. Schopenhauer, M. Hartmann, the harmony of the figurative and symbolic world with the poetry of S. Baudelaire, P. Verlaine. The poet often has a different interpretation from the French or Ukrainians, due either to the peculiarities of Ukrainian modernism on a national basis, or are manifestations of individual authorial consciousness, character.

Keywords: modernism, symbolism, individualism, modern worldview, antithesis.

Постановка проблеми. Межові епохи особливо цікавими для дослідників, бо передбачають діалог та дискусію естетичних тенденцій, стильового дискурсу епох. Українська література кінця XIX – початку XX століття найпоказовіша у цьому сенсі, позаяк характеризується як особливостями, зумовленими специфікою входження до європейського літературного процесу, так і відбиттям неспокійної суспільно-політичної ситуації. Теоретики «Української хати» бачили естетику невід'ємною від світогляду письменника, а взірцем такого модерного митця вважали Грицька Чупринку. Цей «хатянин» як представник українського символізму орієнтувався на світові мистецькі здобутки і найперше – на ви-

значних метрів символізму, насамперед французького (Ш. Бодлер, П. Верлен), а потім і російського (О. Блок, К. Бальмонт, І. Анненський).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченням прямих творчих контактів українського модернізму займався В. Моренець [8]. Ситуативно питання джерел формування Чупринчиного символізму цікавило М. Неврлого [10] та Ю. Бойка [1]. Вислідом витоків українського модернізму ґрунтовно займалася Т. Гундорова [4]. Порівнянням творчого доробку Г. Чупринки з творчістю його зарубіжних колег задавалися його сучасники (М. Вороний, Ю. Будяк, М. Шаповал та ін.).

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Г. Чупринка, приймаючи

ідеї «Української хати», прагне до відродження української літератури з національним підґрунтям, але творчо залучає осяги новітніх течій та напрямів у інших літературах (французькій, польській, російській).

Мета статті – виокремлення та аналіз основних джерел формування модерного світосприйняття у творчості Грицька Чупринки як одного з чільних поетів-«хатян» та визначення особливостей їх вияву в поезії митця.

Виклад основного матеріалу. Українські модерністи тяжіли до оновлення української літератури, її антиетичності до епігонства, позверхнього етнографічного побутовізму, абсолютизували естетизм, індивідуалізм, красу. Вони сформуливали специфічний український символізм, який повністю не поривав з народом та його проблемами, не міг стати «мистецтвом для мистецтва» у повному розумінні.

Перегляд цінностей, філософських настанов, естетичних канонів, що відбувся на зламі ХІХ–ХХ ст., сприяв появі оновленого художнього мислення. Його поширенням завдячують впливам французької символістської школи на чолі з Ш. Бодлером та П. Верленом. Розглядаючи історію зародження і функціонування символізму в різних країнах, можна помітити, що він найчастіше або відокремлюється від французького, або ж солідаризується з ним. Основною причиною цього є пізніше стилістичне оформлення та самоозначення в українському мистецтві. Існувала загальна залежність і навіть відома підпорядкованість розвитку українського символізму західноєвропейському символістському руху. До того ж українське мистецтво, зокрема література, не були одинірідними щодо засвоєння європейських здобутків, позаяк далася взнаки територіальна диференціація на «європеїзовану» давніше західноукраїнську культуру, та примусово русифіковане лівобережжя. Відтак вони мали і різну джерельну базу: європейський вплив на заході (переважно віденський та польський) і російський модернізм (формований, у свою чергу, під впливом французького) як виразне віяння на сході України. Проте констатуємо ідейну, мистецьку рівновартісність та відносно хронологічну суголосність митців західноукраїнського та наддніпрянського модернізму. Факт відставання від Європи значною мірою спростовує В. Моренець, хронологічно «підтягуючи» український модернізм під польський [8, с. 32].

Творчість Чупринки ілюструє специфічну ситуацію в українському літературному житті, виникнення та існування символізму, що, на думку М. Неврлого, мав благодатний ґрунт у тогочасній українській ментальності. Ю. Бойко вважає Чупринку національно традиційним у своєму оновлено-модерному символізмі. Молоді однодумці збиралися разом, щоб познайомитися з модерною російською поезією та новими літературними течіями Західної Європи. Тут Грицько Чупринка осмислює поезію Е. По, Ш. Бодлера, П. Верлена, К. Бальмонта, І. Анненського, розглядає перспективи українського символізму. Захоплення ідеями відродження української літератури на національній основі, але з творчим використанням осягів новітніх течій та напрямів у польській, французькій, російській літерату-

рах призводить до розриву Чупринки з газетою «Рада» та до прийняття ідей «Української хати», де він починає виступати і як поет, і як літературний критик. Свою культуротворчу концепцію «хатяни» формують переважно в контексті артистичної метафізики Ніцше та ідеї «високої культури». «З погляду артистичної метафізики життя зближується з мистецтвом, стає «естетичною можливістю» [4, с. 94]. Особливо популярною була ідея цілісності духовної постаті митця, який утверджує активність мистецтва стосовно дійсності. Цю ідею розробляли у статтях М. Сріблянський та М. Євшан. Аристократичний індивідуалізм є найважливішим постулатом усіх засновників і перших поборників символізму, що знайшов найбільш послідовного виразника в особі Ф. Ніцше.

«Хатяни» стверджують, що завданням такого цілісного митця є формування сильної духовної особистості, яка здатна взяти на себе відповідальність за вільний вибір власної долі, перебуваючи в душевній рівновазі та згоді з самим собою. Критики «Української хати» звертають увагу на психологічний стан творця та вплив цього стану на творчість. «Українська хата» базувалася на аксіомі, за якою естетика тісно пов'язувалася зі світоглядом письменника. М. Євшан у статтях створює специфічну модель модерного митця. Найбільш адекватною до естетичної програми «Української хати» була творчість Грицька Чупринки. Ця неординарна особистість звертала на себе увагу і сучасників, і пізніших дослідників його творчості, однак замкнутість поета примушує дивитися на його внутрішній світ лише через творчий доробок: «Серед товариства Чупринка був мовчазний, він не любив розповідати про свої плани, свої погляди, смаки, своє минуле чи майбутнє. Тільки його поетична творчість виявляє його внутрішнє життя, його почуття й переживання» [11, с. 90]. Це теж у душі «філософії життя», що розглядає творчість як внутрішню притаманну життю, а життєвий шлях Г. Чупринки парадоксально поєднував силу пориву, динамізм, який фіксує і його біографія (був неспостійним, конфліктним, непослідовним «нездібним до систематичної революційної роботи», що відзначав його товариш М. Галаган [3, с. 18]), безстрашність перед смертю і водночас необайронічну, неовертеріанську меланхолійність, тугу.

На відміну від П. Верлена, у Г. Чупринки перемагає життєствердне начало як вислід антагонізму «мотивів тління» і живих мотивів упродовж усього творчого доробку. Можна припустити, що в поглядах автора на світ постійно точиться боротьба цих двох сил. «І перемога світлих сил, віра в здатність людини протистояти всім життєвим негараздам, упевненість у спроможності довершити соціум... постає в результаті непростого двобою з внутрішнім роздором» [5, с. 2]. Хоча у багатьох поезіях Г. Чупринки відчувається безперечний вплив П. Верлена, його лірики, філософії, світобачення, однак у віршах другого виразніше звучить рабське упокорення, скарга на обставини, туга за незрозумілим минулим. Французький поет прагне передати настрій незадоволеності, нескінченної кволості («Sub urbe» та «Серенада»). Проте хоч перша частина поезії Чупринки «Кладовище» [12, с. 60] цілком зіставна з Верленою

«Sub urbe», однак друга – оптимістична, антитектична до кладовища (смерті) «живими мотивами». Висновок лунає на користь життю.

Безмежний сум охоплює другу половину першої збірки Г. Чупринки «Огнецвіт» (1909). Прикметно, що спочатку відбувається боротьба, у результаті якої життя перемагає. Однак далі самотність охоплює всього ліричного наратора, не даючи змоги надіятися («Смуток ночі»): «Здається, я крикну з душевного болю // І сон опівнічний навколо збужу!» [12, с. 61]. Щодо настроєвої песимістичної домінанти самотності сучасник Г. Чупринки, «хатянин» Ю. Будяк наголошує: «Це властиво домінуючий тон віршів. Він проходить майже через кожну сторінку книги і дзвенить рівним, спокійним сумом...» [2, с. 112].

Характерним для творчості Г. Чупринки зростає поєднання краси і смерті, добра і зла. Його сучасник М. Шаповал пояснює таку тематичну домінанту своєрідним світоглядом поета, вважаючи його ледве не душевнохворим: «Перед нами в надзвичайно швидкому темпі пронесеться симфонія трагічної, хворої душі українського поета, що розгортає дивну артистичну силу» [13, с. 253]. Тут Г. Чупринка близький до Ш. Бодлера, який теж, за словами О. Блока, «своєю поезією перекопував, що й перебуваючи в пеклі, можна марити про блосніжні вершини» [9, с. 162]. Як і у Бодлера, у Чупринки краса є втечею від довколишнього меркантилізму, бруду, непривабливої реальності.

Збірка «Контрасти» розгортає антитезу: сум і трагізм породжує безстрашність перед смертю, героїзм. М. Євшан мотивує танатос бажанням самопізнання, «...щоб почути себе до дна, пізнати себе до ґрунту» [6, с. 639]. Самопізнання, що веде до виявлення внутрішніх суперечностей, «контрастів», зближує його з Ш. Бодлером. Гріх і святість – це дві етичні альтернативи, з яких щось треба обрати. Однак, на думку М. Євшана, у Г. Чупринки проглядає фаталізм, любов до своєї долі, якої митець не боїться, бо знає її. А гріх і святість мають Боже джерело, тому рівновартісні. На думку критика, це дозволяє поету лишитися собою. Не один захоплений дифірамп склав на честь смерті й К. Бальмонт.

Прагнення смерті у Г. Чупринки також є радше байронічною позою, особливо з огляду на життєлюбність та активну життєву позицію автора, вона підживлювана настроєвою непостійністю. Проте винести вердикт щодо удаваності чи природності психологічних переживань поетів того часу не наважується навіть В. Моренець, постулюючи однак цю рису поезики як засадничу в європейському модернізмі, виводячи її з Бодлерової «вищості мистецтва над життям з відповідною цьому апологетизацією “штучності” вираження духовних інтенцій митця» [8, с. 41].

Мотив переходу, лімінального тлумачимо як одну з форм потойбічного життя – метаморфозу, що є свідченням впливу слов'янської міфології на світогляд поета. Образ «тайного переходу» постійно супроводжує його твори, зазнаючи трансформацій. Так, якщо у збірці «Огнецвіт» лише іноді виринає уявлення про майбутнє життя в «небесних світлих чарах» після смерті, то у збірці «Сон-трава» з'являється бажання смерті і «переходу в світлу вроду», в Космос. Згодом пантеїстичне життя душі виявляє себе через життя

природи. Нарешті перехід – це не лише перетворення, а і сам межовий момент смерті – останньої мандрівки, який не лякає, а вводить у таємничий світ, «одкриє все незнане...».

У травні 1917 року Г. Чупринка переймається «емоційно-бурхливою атмосферою революційного національного відродження» [7, с. 24]. Задомінувало в ліричному дискурсі Г. Чупринки тоді не поетове «я» індивідуаліста, а «ми». Поет не лише став поруч з народом, а й злився з ним у єдиний визвольний меті («Ми знов ідем...»). Любов до народу помітна у його першій збірці, патріотизм бере гору і в часи змагань України за визволення. Образ поета-пророка в душі, з одного боку, романтичної традиції, а з іншого, загадкового модерного творця, зустрічаємо у присвяті М. Вороного «Пам'яті Г.Ч». Дослідниця Т. Шевель зауважує: «Такі ж ототожнення, паралелі поета і барда прослідковуються у ліриці Г. Чупринки... Образ поета-співця дорівнюється до поета-пророка, а його пісня – до молитви...» [14, с. 156]. Подібні зміни відбуваються і з О. Блоком, нескінченний потік майбутніх історичних подій передбачає філософія В. Соловйова, зміни прочувують усі талановиті письменники початку ХХ ст. Так, в українській літературі у М. Вороного інтуїтивізм митця знаходить теоретичне опертя у філософії А. Шопенгауера та М. Гартмана. Одночасно на українському та на російському ґрунті було показано («Інфанта» М. Вороного та «Дванадцять» О. Блока) наступ грандіозної світової епохи, що змітає все на своєму шляху, революціонує свідомість людини. В. Соловйов, О. Блок запропонували Новий Третій Завіт, нову релігійну епоху, символізували пріоритет духовного в житті. Цей символ – блоківська Прекрасна Дама, у М. Вороного – незвичайна «Інфанта», зіпсована фінальною переробкою. Творчість Чупринки не знає такого символу, однак поезії 1917 року сповнені оптимізму і закликів до боротьби («Привіт»): «Моя відновлена Країна / Вітає всіх, вітає всіх...» [12, с. 404].

Ідея контрастів промальовується у сонеті «Відповідності» Ш. Бодлера. «Квіти зла» стали наочним розвитком «теорії відповідностей», поетична образність живиться дійсністю, але завжди перетворюються на символи, знаходячи відповідність між своїм об'єктивним буттям і суб'єктивним значенням у душі поета. Ідея Бодлера суголосна теорії Малларме про аналогії. Таким чином контрасти Г. Чупринки – це ті ж символи, а контрастність загалом охоплює всю творчість поета, співвідношення в ній особистого і надособистісного, індивідуального і всезагального. Так, за О. Блоком, творчі можливості особистості розкриваються лише за умови подолання індивідуалістичної відторгнутості від епохи, віку. Для Г. Чупринки, який цікавився творчістю О. Блока, та й для всього українського символізму загалом ця ідея була прийнятною, і навпаки, відрізнялася від ідей західноєвропейського символізму про відособленість митця від життя суспільства, від ідей індивідуального автономізму митця та «мистецтва для мистецтва».

Висновки і пропозиції. Загалом несуттєвий хронологічний зсув, а відтак неунікна «вторинність» українського символізму щодо французького, з одного боку, та суспільно-політична ситуація

неспокою в Україні, з іншого, формує специфічний український модернізм (як і будь-який інший національний). Тож у філософсько-світоглядній та поетичній площині маємо у Г. Чупринки трансформовані висліди європейського модернізму, зокрема філософії Ф. Ніцше, А. Шопенгауера, М. Гартмана, суголосність образно-символічного світу з поезією Ш. Бодлера, П. Верлена (життя як Абсолют, домінанта туги і самотності, бодлерівська амбівалентність краси і смерті). Щодо російського символізму, теж генерованого від французького

(О. Блок, К. Бальмонт), та поезії Г. Чупринки, то придатним виявляється типологічне зіставлення, яке виключає спадкоємність, проте увиразнює паралелі. У Г. Чупринки часто наявне відмінне від французів чи українців потрактування, зумовлене або особливостями українського модернізму на національному підґрунті (заклик до боротьби, ситуаційний відхід від позиції індивідуаліста), або ж є виявами індивідуально-авторської свідомості, темпераменту, характеру (амбітність, скандальність, бурлацтво, богемність).

Список літератури:

1. Бойко-Блохин Ю. «Я знаю, я вірю, життя переможе!» (Штрихи до портрета Грицька Чупринки). *Дивослово*. 1995. № 10–11. С. 9–15.
2. Будяк Ю. Я. Грицько Чупринка. Огнецвіт: Поезії [рецензія]. *Українська хата*. 1910. № 2. С. 111–117.
3. В'ятрович В. М. Історія з грифом «Секретно». Львів: Центр досліджень визвольного руху, 2011. 328 с.
4. Гундорова Т. Проявлення слова. Дискурсія раннього українського модернізму. Постмодерна інтерпретація. Львів: Літопис, 1997. 300 с.
5. Денисюк С. Провісник національного воскресіння (До 120-ліття від дня народження Григорія Чупринки). *Українська мова та література*. 1999. № 42. С. 1–2.
6. Євшан М. Грицько Чупринка. *Євшан М. Критика. Літературознавство. Естетика* / упоряд. Н. Шумило. Київ: Основи, 1998. С. 224–234.
7. Жулинський М. Метеор на обрії української поезії. *Грицько Чупринка. Поезії*. Київ: Радянський письменник, 1991. С. 5–32.
8. Моренець В. П. Національні шляхи поетичного модерну першої половини ХХ ст.: Україна і Польща. Київ: Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2002. 327 с.
9. Наливайко М. Жак і екстаз життя. *Всесвіт*. 1985. № 7. С. 151–155.
10. Неврлий М. Символізм і експресіонізм. *Українська радянська поезія 20-х років. Мікропортрети в художніх стилях і напрямках*. Київ: Вища школа, 1991. С. 200–220.
11. Одарченко П. Григорій Чупринка (До роковин з дня народження). *Українська література. Зб. вибр. статей* / ред. О. Зінкевич. Київ: Смолоскип, 1995. С. 89–107.
12. Чупринка Г. Поезія. Київ: Радянський письменник, 1991. 495 с.
13. Шаповал М. Поезія самозабуття. *Українська хата*. 1911. № 4. С. 253–255.
14. Шевель Т. О. Музичність поетичного слова М. Вороного. *Молодий вчений*. 2018. № 12(64). С. 155–157.

References:

1. Boiko-Blokhyn, Yu. (1995). «Ia znaiu, ya viriu, zhyttia peremozhe!» (Shtrykhy do portreta Hrytska Chuprynyky) ["I know, I believe, life will win!" (Touches to the portrait of Hrytsko Chuprynyka)]. *Divoslovo*, no. 10–11, pp. 9–15.
2. Budiak, Yu. (1910). Hrytsko Chuprynyka. Ohnetsvit: Poezii [retsenziia] [Hrytsko Chuprynyka. Fireflower: Poetry [Review]]. *Ukrainian house*, no. 2, pp. 111–117.
3. Viatrovych, V. (2011). *Istoriia z hryfom «Sekretno»* [History with the stamp "Secret"]. Lviv: Tsentr doslidzhen vyzvolnoho rukhu. (in Ukrainian)
4. Hundorova, T. (1997). *ProIavlennia slova. Dyskursiia rannoho ukrainskoho modernizmu. Postmoderna interpretatsiia* [Manifestation of the word. Discourse of early Ukrainian modernism. Postmodern interpretation]. Lviv: Litopys. (in Ukrainian)
5. Denysiuk, S. (1999). Provisnyk natsionalnoho voscresinnia (Do 120-littia vid dnia narodzhennia Hryhoriia Chuprynyky) [Forerunner of the national resurrection (To the 120th anniversary of the birth of Hryhoriy Chuprynyka)]. *Ukrainian language and literature*, no. 42, pp. 1–2.
6. Yevshan, M. (1998). Hrytsko Chuprynyka [Hrytsko Chuprynyka] *Yevshan M. Krytyka. Literaturoznavstvo. Estetyka / uporiad. N. Shumylo* [Yevshan M. Criticism. Literary Studies. Aesthetics / order. N. Shumilo]. Kyiv: Osnovy, pp. 224–234.
7. Zhulynskiy, M. (1991). Meteor na obrii ukrainskoi poezii [Meteor on the horizon of Ukrainian poetry]. *Hrytsko Chuprynyka. Poezii* [Hrytsko Chuprynyka. Poetry]. Kyiv: Radianskyi Pysmennyk, pp. 5–32.
8. Morenets, V. (2002). *Natsionalni shliakhy poetychnoho modernu pershoi polovyny XX st.: Ukraina i Polshcha* [National ways of poetic modernism of the first half of the XX century: Ukraine and Poland]. Kyiv: Vydavnytstvo Solomii Pavlychko «Osnovy». (in Ukrainian)
9. Nalyvaiko, M. (1985). Zhakh i ekstaz zhyttia [Horror and ecstasy of life]. *Universe*, no. 7, pp. 151–155.
10. Nevrllyi, M. (1991). Symvolizm i ekspresionizm [Symbolism and expressionism]. *Ukrainska radianska poeziia 20-kh rokiv. Mikroportrety v khudozhnikh styliakh i napriamakh* [Ukrainian Soviet poetry of the 1920s. Microportraits in artistic styles and directions]. Kyiv: Vyshcha Shkola, pp. 200–220.
11. Odarchenko, P. (1995). Hryhoriy Chuprynyka (Do rokovyn z dnia narodzhennia) [Hryhoriy Chuprynyka (Anniversary)]. *Ukrainska literatura. Zb. vybr. statei / red. O. Zinkevych* [Ukrainian literature. Coll. select articles / ed. O. Zinkevich]. Kyiv: Smoloskyp, pp. 89–107.
12. Chuprynyka, H. (1991). *Poeziia* [Poetry]. Kyiv: Radianskyi Pysmennyk. (in Ukrainian)
13. Shapoval, M. (1911). *Poeziia samozabuttia* [Poetry of self-forgetfulness]. *Ukrainska khata*, no. 4, pp. 253–255.
14. Shevel, T. (2018). *Muzychnist poetychnoho slova M. Voronoho* [Musicality of M. Voronyi's poetic word]. *Young Scientist*, no. 12(64), pp. 155–157.